

УДК: 657.6:336.773

ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ДОХОДІВ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

Олена Леонідівна БІЛЯЧЕНКО

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

Василь Степанович ЗДРЕНИК

к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій та інноваційного підприємництва Тернопільського національного економічного університету

Анотація. Досліджено діючу систему контролю за діяльністю кредитних спілок в Україні на базі чого виділено складові даної системи та охарактеризовано основні функції, повноваження та методичні прийоми проведення контролю в цілому та контролю доходів зокрема в розрізі зовнішніх та внутрішніх суб'єктів контролю. Досліджено типові порушення, які виникають при обліку доходів кредитних спілок, що дозволило удосконалити методичні підходи до проведення внутрішнього контролю доходів кредитних спілок в частині визначення етапів, джерел доказів та прийомів і способів контролю.

Аннотация. Исследовано действующую систему контроля над деятельностью кредитных союзов в Украине на базе чего выделено составляющие данной системы и охарактеризовано основные функции, полномочия и методические приемы проведения контроля в целом и контроля доходов в частности в разрезе внешних и внутренних субъектов контроля. Исследовано типичные нарушения, возникающие при учете доходов кредитных союзов, что позволило усовершенствовать методические подходы к проведению внутреннего контроля доходов кредитных союзов в части определения этапов, источников доказательств и приемов и способов контроля.

Ключові слова: *контроль кредитних спілок, контроль діяльності кредитних спілок, контроль доходів кредитних спілок.*

Ключевые слова: *контроль кредитных союзов, контроль деятельности кредитных союзов, контроль доходов кредитных союзов.*

Постановка проблеми. Часто фінансові посередники, які функціонують на фінансовому ринку, діють безвідповідально, порушують або обходять законодавство, завдають великих збитків усім учасникам ринку. За даними компанії ACFE середні втрати від шахрайських операцій на фінансовому ринку склали \$ 140,000. Більше ніж в одній п'ятій цих випадках заподіяні збитки мінімум \$ 1 млн. [1]. У зв'язку з цим особливої уваги потребують питання налагодження системи контролю за діяльністю кожного фінансового посередника та фінансового ринку України в цілому.

Оскільки кредитні спілки є учасниками фінансового ринку їх діяльність підлягає контролю з боку держави, членів спілок та інших суб'єктів контролю. Ефективно побудована система контролю у даних установах дозволить уникнути порушень законодавства, зменшить ризик шахрайства, підвищить довіру населення до кредитних спілок, що обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем становлення та розвитку системи контролю, а також його організації та методики проведення в фінансових установах розглядали в свої працях такі науковці, як: В. І. Бачинський, М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, М. Й. Гедз, Г. М. Давидова, А. А. Довгополик, Н. І. Дорош, М. Д. Корінько, В. Ф. Максимова, Н. М. Малюга, В. С. Мохняк, В. П. Пантелеєв, О. А. Петрик, В. С. Рудницький, Я. В. Соколов, В. В. Сопко та інші. В той же час, відсутні вузькоспеціалізовані розробки в частині побудови ефективної системи контролю в кредитних спілках, як фінансової установи, що має специфічний характер діяльності.

Мета статті полягає в розробці дієвої системи контролю за доходами кредитних спілок, що дозволить підвищити рівень довіри населення до даних установ та забезпечить ефективний перерозподіл ресурсів на фінансовому ринку в цілому.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. За сучасних умов економіка України перебуває у складному становищі і потребує змін та удосконалення. Це стосується і фінансового ринку, на якому найбільшу нішу займає банківський сектор. Банки не можуть задовольнити всі потреби населення у доступних кредитах у зв'язку з чим на даному етапі розвитку все більшої поширеності набувають саме небанківські фінансові установи, у тому числі і кредитні спіл-

ки. Такі установи допомагають стимулювати інвестиційний розвиток, залучаючи фінансові ресурси населення.

Дослідження основ контролю діяльності кредитних спілок починається з визначення ключових елементів системи контролю даних установ. Так, проведений аналіз літературних джерел дозволив виділити суб'єктів, встановити об'єкти, а також окреслити коло завдань системи контролю в кредитних спілках (табл. 1).

Таблиця 1

Складові системи контролю у кредитних спілках

Елемент	Зміст
Суб'єкти	органи державної влади, незалежні аудитори та аудиторські компанії, громадські контролери, служби внутрішнього контролю
Об'єкт	фінансові ресурси кредитних спілок
Підконтрольні суб'єкти	небанківські фінансові установи – кредитні спілки
Предмет	фінансові показники господарської діяльності кредитних спілок
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> - спостереження за функціонуванням; - отримання об'єктивної інформації про законність діяльності; - застосування заходів щодо попередження та усунення порушень законодавства; - виявлення причини та умов, що сприяли порушенню правових норм; - асосування заходів відповідальності до винних у порушенні

Всі складові системи контролю у кредитних спілках, взаємодіючи між собою, роблять його ефективним інструментом нагляду та управління даними установами.

В свою чергу, зазначених суб'єктів контролю можна поділити в залежності від видів контролю на суб'єктів, що здійснюють зовнішній контроль та суб'єктів, що здійснюють внутрішній контроль за діяльністю кредитних спілок:

1. Зовнішній контроль:

- державний контроль: Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України; Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері фінансових послуг України; Державна комісія з фінансового моніторингу; Державна фіскальна служба України; Пенсійний фонд України; органи прокуратури;

- аудиторські фірми та незалежні аудитори;

- громадський контроль: Національна асоціація кредитних спілок України; Всеукраїнська асоціація кредитних спілок; засоби масової інформації; громадські організації.

2. Внутрішній контроль:

- ревізійна комісія;

- кредитний комітет;

- служба внутрішнього фінансового контролю.

В своїй монографії А. А. Довгополик [2, с. 12– 13] розглядає державний контроль на макрорівні – той, що реалізовується державними органами, які здійснюють контроль як функцію адміністрування (Верховна Рада України, Міністерство фінансів України, Державна фіскальна служба, Міністерство внутрішніх справ України) та на макрорівні – контроль, суб'єктом якого є державний регулятор на ринку кредитних спілок (Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України).

Нагляд за діяльністю на ринках небанківських фінансових послуг Нацкомфінпослуг здійснює шляхом проведення перевірок фінансових установ, а також шляхом використання інструментарію пруденційного нагляду.

Аудиторські фірми та незалежні аудитори виступають ще одними зовнішніми суб'єктами контролю. Кредитні спілки зобов'язані щорічно оприлюднювати свою фінансову звітність та звітні дані, підтверджені аудиторським висновком. Це дозволяє підвищувати рівень довіри та зробити їх звітність прозорою та відкритою.

На даному етапі розвитку в Україні формується громадянське суспільство, яке здатне проводити контроль за діяльністю господарюючих суб'єктів, у тому числі і кредитних спілок. Такий нагляд за функціонуванням кредитних спілок здійснюють Всеукраїнська асоціація кредитних спілок (ВАКС) та Національна асоціація кредитних спілок України (НАКСУ). Проте, на сьогодні дані суб'єкти контролю не мають достатніх повноважень для здійснення такого контролю.

Асоціації кредитних спілок в частині фінансового контролю уповноважені: розробляти разом із кредитними спілками програми їх фінансового оздоровлення та контролювати виконання цих програм, проводити збір, узагальнення та попередній аналіз фінансової звітності кредитних спілок [9, с. 177].

Громадські організації, такі як політичні партії та громадські об'єднання, незалежні аналітичні установи та засоби масової інформації здійснюють громадський контроль за діяльністю кредитних спілок на фінансовому ринку.

Створення служби внутрішнього контролю або виділення посади контролера, є бажаним додатковим контрольним заходом для кредитних спілок, оскільки дозволяє підвищити ефектив-

ність контрольних заходів, а отже і в цілому системи контролю за їх фінансового-господарською діяльністю.

На методичному рівні дослідження системи контролю починається з визначення його приймів та способів. Контроль у кредитних спілках, за аналогією до інших суб'єктів господарювання, здійснюється за допомогою прийомів фактичного та документального контролю.

Враховуючи особливості функціонування таких фінансових установ, як кредитні спілки, головною з яких є відсутність одного з етапів кругообороту капіталу – виробництва, застосування більшості прийомів фактичного контролю є неможливим, крім таких прийомів, як дослідження операцій на місці та отримання письмових пояснень і довідок. У зв'язку з цим, досить широко використовують прийоми документального контролю: нормативно-правову, формальну, арифметичну, експертну, логічну, хронологічну та зустрічну перевірки.

Суб'єкти зовнішнього контролю найчастіше застосовують такі прийоми документального контролю, як нормативно-правова перевірка, арифметична та взаємна перевірки (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз методичних підходів до проведення контролю у кредитних спілках зовнішніми суб'єктами

Суб'єкти зовнішнього контролю	Методи контролю	Прийоми і способи контролю	Джерела інформації
Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України	Планові та позапланові виїзні та безвиїзні перевірки, комплексні та тематичні перевірки	Нормативно-правова, арифметична, хронологічна та взаємна перевірка	Установчі документи, первинні документи, реєстри обліку, звітність
Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері фінансових послуг України	Планові та позапланові виїзні та безвиїзні перевірки, комплексні та тематичні перевірки	Нормативно-правова, арифметична, хронологічна та взаємна перевірка	Установчі документи, первинні документи, реєстри обліку, звітність
Державна комісія з фінансового моніторингу	Планові та позапланові виїзні та безвиїзні перевірки	Нормативно-правова, арифметична, взаємна, зустрічна, хронологічна перевірка	Первинні документи, реєстри обліку, звітність
Державна фіскальна служба України	Планові та позапланові виїзні та безвиїзні перевірки	Нормативно-правова, арифметична, взаємна, формальна та зустрічна перевірка	Первинні документи, реєстри обліку, звітність, податкові документи
Пенсійний фонд України	Планові та позапланові перевірки	Арифметична, взаємна та формальна перевірка	Соціальна звітність
Органи прокуратури	Перевірки у разі потреби	Нормативно-правова, взаємна, арифметична та зустрічна перевірка	Установчі документи, первинні документи, реєстри обліку, звітність, податкові документи
Громадський контроль	–	Нормативно-правова та арифметична перевірка	Фінансова звітність та звітні дані

Ще одним суб'єктом зовнішнього контролю виступають аудиторські фірми та незалежні аудитори. На відміну від зарубіжної практики аудиторської діяльності, в Україні відсутня галузева спеціалізація аудиторів та аудиторських фірм. Невелика кількість аудиторів чи аудиторських фірм можуть кваліфіковано провести перевірку фінансово-господарської діяльності кредитної спілки. Таку неготовність можна пояснити специфікою діяльності кредитних спілок – з одного боку, це фінансова установа, з іншого – неприбуткова організація і, разом з тим, облік у кредитних спілках ведуть з використанням плану рахунків для підприємств, який не враховує особливостей діяльності таких установ [6, с. 160].

В частині проведення аудиту доходів кредитних спілок мета такого аудиту, відповідно до МСА 200 “Ціль і основні принципи аудиту фінансової звітності” [3], полягає у висловленні аудитором незалежної професійної думки щодо правильності відображення у звітності інформації про доходи отримані суб'єктом господарювання. Критерієм оцінки при аудиті доходів буде виступати документ, який визначає методичні засади формування в обліку інформації про доходи, а саме П(С)БО 15 “Дохід” [7].

Об'єктами аудиту доходів є групи доходів, а також господарські операції, пов'язані з формуванням доходів кредитної спілки. Основні завдання аудиту доходів кредитних спілок представлені на рис. 1.

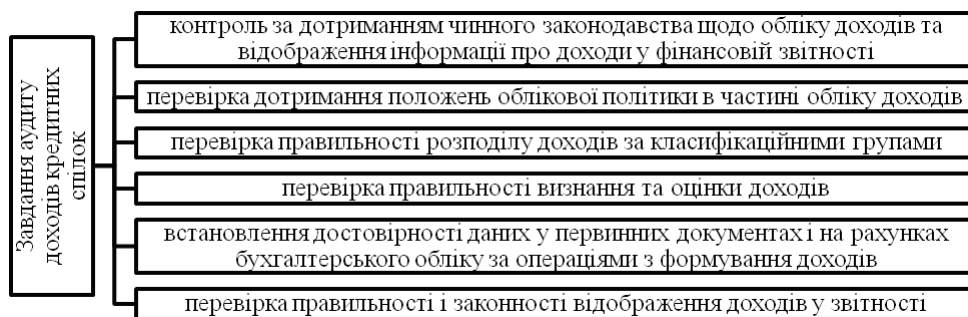

Рис. 1. Завдання аудиту доходів кредитних спілок

Здійснюючи аудит доходів потрібно перевірити дотримання кредитною спілкою існуючого законодавства, положень облікової політики стосовно доходів, правильності розподілу доходів за видами, ведення бухгалтерського обліку доходів та складання фінансової звітності та звітних даних, а також правильність відображення доходів згідно норм національних положень бухгалтерського обліку та норм податкового законодавства. Джерелами інформації при цьому будуть виступати: нормативно-правові акти, що регулюють облік доходів, наказ про облікову політику, первинні документи з обліку доходів, реєстри синтетичного і аналітичного обліку, звітність кредитної спілки, аудиторські висновки.

Стратегія проведення аудиту доходів розробляється виходячи із норм Міжнародного стандарту аудиту 300 “Планування” [4], відповідно до якого розроблений план допомагає аудитору: приділяти належну увагу важливим аспектам аудиту; своєчасно виявити та усунути потенційні загрози; правильно організувати і управляти процесом аудиту для підвищення ефективності та дієвості; обрати членів аудиторської групи з

відповідним рівнем можливостей і компетенцій, щоб відповісти на очікувані ризики, та ефективно співпрацювати з ними; контролювати роботу аудиторської групи та координувати її.

Аналітичні процедури аудиторської діяльності чітко визначені відповідними міжнародними і національними стандартами та положеннями зовнішнього та внутрішнього аудиту. Так, відповідно до МСА 520 “Аналітичні процедури” [5] передбачається аналіз основних відносних показників і порівнянь, включно з подальшим дослідженням змін і відхилень, взаємозв'язків і взаємозалежностей, котрі суперечать іншій інформації про предмет дослідження або не відповідають очікуваним параметрам.

Після проведення аудиту, незалежний аудитор (аудиторська фірма) складає висновок, у якому підтверджується достовірність і повнота річної фінансової звітності та звітних даних кредитної спілки.

В процесі дослідження особливостей контролю доходів кредитних спілок зовнішніми суб'єктами виділено ряд типових помилок що мають місце, склад яких наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Перелік типових порушень при здійсненні господарських операцій з обліку доходів кредитних спілок

Опис операції	Можливі порушення	Докази
Нарахування відсотків по наданих кредитах	Недотримання принципу нарахування і відповідності доходів і витрат	Положення про облікову політику
	Невірно обчислена сума доходу	Відомості нарахування відсотків по наданих кредитах, бухгалтерські довідки
Отримання відсотків по наданих кредитах	Невірна класифікація доходів	Положення про облікову політику
Формування первинних документів	Відсутність первинних документів з обліку доходів або відсутність обов'язкових реквізитів у них	Кредитний договір, акт реалізації заставного майна, накладна на реалізацію заставного майна тощо
Відображення операцій з формування доходів	Помилки в бухгалтерських проводках, що впливає на неправильне формування регістрів обліку	Журнал реєстрації господарських операцій, журнал-ордер № 6, відомості, головна книга
Заповнення журналів-ордерів, відомостей, книг	Невідповідність даних синтетичного і аналітичного обліку	Регістри синтетичного та аналітичного обліку
Заповнення фінансової і спеціальної звітності	Невірно відображення доходів в звітності	Звіт про фінансові результати, Примітки до річної фінансової звітності, звітні дані про доходи і витрати

Для уникнення даних помилок кредитні спілки повинні здійснювати внутрішній контроль, який покладено на службу внутрішнього контролю кредитної спілки. Саме ці помилки є основним напрямом діяльності даної служби при перевірі доходів кредитної спілки.

Відповідно до Порядку проведення внутрішнього аудиту (контролю) у фінансових установах [8], кожна кредитна спілка розробляє Положення про проведення внутрішнього аудиту (контролю) у кредитній спілці, відповідно до

законодавства України. Крім даного документа, складається посадова інструкція фахівця служби внутрішнього аудиту (контролю), у якому зазначаються обов'язки, відповідальність, кваліфікаційні вимоги особи, яка здійснює внутрішній контроль у кредитній спілці.

Аналіз методичних підходів до проведення контролю на підприємствах в цілому та контролю доходів зокрема, дозволив виділити основні елементи методики проведення внутрішнього контролю доходів кредитних спілок (табл. 4).

Таблиця 4

Основні елементи методики внутрішнього контролю доходів кредитних спілок

Етапи контролю	Джерела доказів	Способи контролю
<i>Підготовчий</i>		
Визначення правових основ функціонування кредитної спілки	Свідоцтво про державну реєстрацію, свідоцтво про реєстрацію фінансової установи, статут, ліцензія, закон України "Про кредитні спілки", Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні"	Формальна перевірка
Перевірка програмного забезпечення	Програмне забезпечення, що використовується	Формальна перевірка
Оцінка системи внутрішнього контролю	Тест внутрішнього контролю	Тестування
Планування перевірки	План (графік) внутрішніх перевірок кредитної спілки, програма внутрішнього контролю доходів кредитної спілки	-

Таблиця 4 (продовження)

<i>Методичний</i>		
Перевірка наявності і правдивості формування первинних документів з формування доходів	Відомості нарахування відсотків по кредитах, наданих членам кредитної спілки; відомості нарахування доходу на пайові внески; відомості нарахування відсотків за кредитами наданими іншій кредитній спілці тощо; кредитні договори; бухгалтерські довідки; акти приймання-передачі заставного майна; накладні на реалізацію заставного майна; рішення зборів	Зіставлення, порівняння, аналіз, суцільна перевірка
Перевірка відображення доходів у звітності	Журнал-ордер № 6, головна книга по рахунках класу 7, фінансова звітність, звітні дані	Суцільна перевірка
Перевірка правильності ведення податкового обліку щодо доходів	Відомості нарахування відсотків по кредитах, наданих членам кредитної спілки; відомості нарахування доходу на пайові внески; відомості нарахування відсотків за кредитами наданими іншій кредитній спілці; акти приймання-передачі заставного майна; накладні на реалізацію заставного майна; бухгалтерські довідки	Суцільна перевірка, метод юридичної оцінки господарських операцій
<i>Результативний</i>		
Представлення результатів і розробка пропозицій	Звіт про проведений внутрішній контроль; накази голови правління; Рішення зборів членів кредитної спілки	-

На підготовчому етапі проведення внутрішнього контролю необхідно перевірити дотримання законодавства кредитною спілкою, наявність програмного забезпечення, а також оцінити систему внутрішнього контролю за допомогою документу "Тест внутрішнього контролю доходів".

Оцінивши систему внутрішнього контролю кредитної спілки, служба внутрішнього контролю переходить до планування перевірки, кінцевим результатом якої є складання "Плану (графіку) внутрішніх перевірок кредитної спілки" та "Програми внутрішнього контролю доходів кредитної спілки".

Наступним етапом проведення внутрішнього контролю є: перевірка наявності і правдивості формування первинних документів стосовно отриманих доходів, оцінка правильності визначення та оцінки доходів, перевірка правильності відображення доходів у звітності, перевірка правильності ведення податкового обліку щодо доходів та інше.

За результатами проведених контрольних заходів служба внутрішнього контролю складає акт та звітує про отримані результати правління, яке приймає оперативні рішення щодо усунення виявлених помилок.

Дослідження стану кредитних спілок на фінансовому ринку та аналіз основних елементів системи контролю в цілому та контролю доходів в кредитних спілках дозволило виділити ряд проблем контрольного напрямку: на макрорівні – недосконалість чинної нормативно-право-

вої бази та неефективність зовнішнього контролю, а на макрорівні – відсутність належних організаційно-методичних розробок з контролю за діяльністю кредитних спілок та неефективність внутрішнього контролю.

Проведення контролю у кредитних спілках є необхідною умовою ефективного функціонування даних установ на фінансовому ринку, оскільки небанківські установи працюють з фінансовими ресурсами, їх діяльність повинна перевірятись як державними органами, так і громадськими організаціями.

Висновки. В сучасних кризових умовах в яких знаходиться фінансовий ринок України важливого значення набуває перерозподіл фінансових ресурсів суб'єктів господарювання не лише банківськими установами, а й іншими фінансовими посередниками, зокрема кредитними спілками. Однак, недовіра населення до кредитних спілок, основною причиною якої є недосконала система контролю за даними фінансовими установами, не дозволяє їм зайняти відповідну нішу на фінансовому ринку тим самим стримуючи їх розвиток, що в результаті призводить до того, що банківські установи стають монополістами на фінансовому ринку.

Дослідження основ контролю дозволило виділити складові системи контролю у кредитних спілках в частині суб'єктів, об'єктів та підконтрольних суб'єктів, а також визначити предмет та виокремити завдання контролю. В результаті аналізу особливостей проведення контролю на

рівні зовнішніх суб'єктів встановлено основні джерела інформації, методи, а також прийоми та способи, що використовують зазначені суб'єкти в процесі здійснення контролю за діяльністю кредитних спілок в цілому та контролю доходів зокрема.

На основі вивчення типових порушень, що виникають при здійсненні господарських операцій з обліку доходів, а також на базі аналізу основних функцій внутрішніх суб'єктів контролю за діяльністю кредитних спілок удосконалено методичні підходи до проведення внутрішнього контролю доходів кредитних спілок в частині визначення етапів, джерел доказів та способів контролю, що використовуються на кожному з етапів.

Список використаних джерел:

1. Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. 2012 Global Fraud Study [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf.

2. Довгополик А. А. Адміністративно-правове регулювання порядку створення і діяльності кредитних спілок в Україні: монографія / А. А. Довгополик, Т. О. Коломоєць; ДВНЗ “Запорізький національний університет”. — Запоріжжя, 2011. — 305 с.

3. Міжнародний стандарт аудиту 200 “Ціль і основні принципи аудиту фінансової звітності” від 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.apu.com.ua/msa>.

4. Міжнародний стандарт аудиту 300 “Планування” від 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.apu.com.ua/msa>.

5. Міжнародний стандарт аудиту 520 “Аналітичні процедури” від 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.apu.com.ua/msa>.

Для успішної діяльності кредитних спілок на фінансовому ринку, необхідним є здійснення постійного контролю за їх функціонуванням. Враховуючи специфіку діяльності даних фінансових установ доцільним є здійснення контролю не лише з боку держави, але й суспільства загалом. Також, важливе значення у діяльності кредитної спілки займає внутрішній контроль, який фактично здійснюється її членами через службу внутрішнього контролю. Ефективність функціонування служби внутрішнього контролю залежить від розробки дієвих організаційно-методичних підходів до контролю діяльності кредитних спілок.

6. Мохняк В. С. Методика аудиту діяльності кредитних спілок в Україні / В. С. Мохняк, Л. М. Полякова // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/menegment/2012_722/31.pdf.

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 “Дохід” від 29.11.1999 р. № 290 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z0860-99.

8. Порядок проведення внутрішнього аудиту (контролю) у фінансових установах, розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 05.06.2014 р. № 1772 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0885-14>.

9. Хомутенко В. П. Оцінка стану організації недержавного фінансового контролю (на прикладі кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів) / В. П. Хомутенко, А. В. Хомутенко // Вісник соціально-економічних досліджень: Збірник наукових праць. — 01/2010. — № 38. — С. 174–179.